

УДК 792.82(477)Г.Березова:17.035.3

ОЗНАКИ НАЦІОНАЛЬНОГО У БАЛЕТІ ГАЛИНИ БЕРЕЗОВОЇ “ЛІЛЕЯ”

Дар’я ДЕГТЯР

*Кафедра народної хореографії
Київський національний університет культури і мистецтв,
вул. Щорса 36, Київ, Україна, 01601,
тел.: (+38097) 724-50-47, e-mail: tvoayavrum@rambler.ru*

Виявлено ознаки українського національного у балеті Г. Березової “Лілея”, з’ясовано його місце у системі національних балетних вистав.

Ключові слова: балет, національний балет, балет “Лілея”, Г. Березова.

Проблема відображення національного у мистецтві упродовж багатьох десятиліть цікавить філософів, істориків, культурологів, мистецтвознавців та фахівців інших галузей гуманітарного знання (С. Безклубенко, С. Кон тощо). Питання проявів національного у балеті торкалися вітчизняні (Ю. Станішевський, М. Загайкевич тощо) та зарубіжні (В. Красовська, Е. Шумілова тощо) дослідники. Окремі аспекти втілення “Лілеї” Г. Березової висвітлено у публікаціях П. Білаша, В. Володько, А. Геккель тощо, однак ознаки національного у балеті “Лілея” не були предметом окремого дослідження. Отже, мета статті – виявити ознаки національного у балеті Г. Березової.

Відштовхуючись від дефініцій “нація”, “національне”, можна з’ясувати різні аспекти прояву власне “національного” у мистецтві, зокрема, хореографічному. За Е. Д. Смітом націю можна визначити як сукупність людей, яка має власну назву, свою історичну територію, спільні міфи та історичну пам’ять, спільну масову, громадську культуру, спільну економіку і єдині юридичні права та обов’язки для всіх членів [5, с. 20]. Хореографічні твори, що відображають національну тематику, використовують народні танцювальні традиції, є одним із засобів збереження національної ідентичності. Національне має прояв у тематиці та проблематиці творчості, у впливі на мистецтво клімату та географічного середовища, характеру та поведінки людей того чи іншого народу, а також у художній мові (лексичі танцю), тобто проявляється як у змісті, так і у формі художніх творів.

Безумовно, національне найповніше виражено у народній художній творчості. Але воно існує в будь-яких жанрах та формах мистецтва, хоча нерідко виражається непрямыми, опосередкованими способами. Зв’язки з народною творчістю є одним із джерел посилення національного у мистецтві [10, с. 226–227].

Проте існують і інші, ширші, погляди на поняття “національного” у мистецтві, і загалом “національного мистецтва”. У праці “Труїзми про національне мистецтво” Богдан-Ігор Антонич зазначив: “Слід пригадати відому, не один раз висловлювану, проте ще не признану й не поширену правду, а саме, що національний характер не

творить у мистецтві народна або історична тематика чи наслідування народних або наших давніх способів оформлення мистецького твору. Аж соромно повторювати такі трюїзми, але годі. Мистецтво само про себе є суспільною вартістю, а нація – це, очевидно, суспільство; отже, мистецтво саме про себе є також і національною вартістю. Мистець є тоді національним, коли признає свою приналежність до даної нації та відчуває співзвучність своєї психіки зі збірною психікою свого народу. Якщо це відчуття справді щире, воно, напевно, знайде вислів – навіть мимохіть – у творах митця” [1]. Наслідуючи Б.-І. Антонича, можна говорити, що всі балетні твори, що поставили митці, які вважають себе українцями та відображають це у творах, є національними. Однак у балетознавстві прийнято досить умовно виокремлювати твори, так званої “національної тематики”, що містять певні (лексичні, стилістичні, тематичні тощо) ознаки належності до тієї чи іншої нації. Саме до таких належить балет “Лілея” композитора Костянтина Даникевича в постановці балетмейстера Г. Березової, прем’єра якого відбулася 26 серпня 1940 року на сцені київського Державного ордену Леніна академічного театру опери та балету УРСР імені Т. Г. Шевченка [7, с. 700].

Особливості національного характеру світосприйняття відображені у виборі теми, предметі відображення та способі узагальнення та, безумовно, манері, стилі художника, навіть на його жанрових уподобаннях. Головним критерієм національної своєрідності мистецтва є вираження митцем загальних рис і властивостей національного характеру, яскравого національного колориту, незалежно від тематичної та структурної специфіки художнього твору [4].

Найстійкіші риси національного характеру впливають на розвиток художнього мислення, образного сприйняття дійсності та визначають колективні художні нахили нації загалом. “Привертає увагу спільна для українських митців у музиці, живопису, літературі схильність до піднесеної романтики та лірики”, – зазначає Емілія Шумілова [9, с. 13].

У перші роки існування балетних театрів у національних республіках після створення СРСР переважав вплив свого народного танцю. Найчастіше у виставах, створених на основі національного епосу, народних казок чи легенд, майже без обробок цитували фольклорні танцювальні джерела. У процесі оволодіння академічною школою з’явилася потреба поєднання її з національною пластикою у танці. На шляху до синтезу цих виразних засобів виникали проміжні етапи, коли у хореографії вистав поєднувалися основи балетного академізму та аплікація національних рухів. У таких випадках зазвичай у виконанні переважав “класичний” танець, а у положеннях рук та голови було щось від національної пластики (руки схрещені на грудях чи поставлені на стегна, як в українських народних танцях). Іншим варіантом подібного методу був розподіл виразних засобів між героями та масою. Партії перших будувалися на “чистій класиці”, другі виконували народні танці.

Зокрема, Е. Шумілова стверджує, що для кращих зразків балетів національної тематики характерним є “новий тип зв’язків з фольклором. Це не імітація та просте запозичення готових фольклорних форм. Звертаючись до народної творчості, хореографи прагнуть проникнути у глибинні шари психіки народу, відбирають у фольклорі найцінніше та на основі образних асоціацій шукають пластичні інтонації для найточнішого відтворення особливостей національного характеру” [9, с. 20.]. Нові принципи образності у балетній виставі не дозволяють роздільно

існувати танцю академічному та характерному. Прикладом подібного балетного твору є “Лілея” К. Данькевича у постановці Г. Березової (1940).

Вже українська побутова драма “Пан Каньовський” М. Вериківського – В. Литвиненка (1930), стала виявом естетичних тенденцій епохи щодо втілення національної теми у театрах республік СРСР, які поглибилися в “Лілеї”. “Пана Каньовського” тогочасна преса вітала як “перший український балет, що створено його не за традиціями старого балету, а більш як наполовину збудовано на основі українських пісень і своїм соціально насиченим змістом являє собою цінний внесок у репертуар оперових наших театрів” [3, с. 113].

Окрім “Пана Каньовського”, своєрідними сходинками на шляху до створення національної вистави “Лілея” можна вважати постановку танцювальних сцен П. Вірським та М. Болотовим в опері С. Гулака-Артемівського “Запорожець за Дунаєм” (1936), де найяскравішим виявився “Гопак”, що за стилістикою тяжів до виступів ансамблів народно-сценічного танцю. Подібна ситуація спостерігалась і в танцях П. Вірського до опери М. Лисенка “Тарас Бульба” (1937). “Саме в цих спектаклях (“Запорожець за Дунаєм”, “Наталка Полтавка”, “Тарас Бульба” – Д. Д.), на думку Ю. Станішевського, оригінальні постановки танцювальних картин ставали визначним досягненням не лише української сценічної хореографії, а й усієї музично-театральної культури” [6, с. 107]. Активне опанування танцювального фольклору в процесі зародження та становлення ансамблів народно-сценічного танцю також сприяло кристалізації принципів творчого опанування елементів народного танцю в межах оперно-балетного театру (Ансамбль танцю УРСР під керівництвом П. Вірського та М. Болотова створено 1937 року).

До постановки “Лілеї” у балетному театрі було накопичено певний досвід використання елементів українських народних танців. Однак балет “Лілея” не можна вважати черговим у переліченому ряду, оскільки він не лише увібрав накопичений досвід, а й став якісно новим твором, де елементи українського народного та класичного танців органічно злилися, створивши оригінальну лексичну систему українського балету. Від захоплення зовнішньою екзотикою національних традицій (достовірність побутових прикмет національного у звичаях, ритуалах, костюмах, начинні тощо) український балет підійшов до збагнення глибини національного характеру світосприйняття, прагнення передати його особливості в тематиці та образах.

У “Лілеї” були втілені принципи образності балетної вистави, що унеможливають роздільне існування танцю академічного та характерного. Хореографію “Лілеї” можна охарактеризувати як таку, що, за висловом Е. Шумілової, “містить мінімум зовнішніх прикмет національного, але прагне передати його внутрішні якості” [8, с. 63].

У пошуках цілісного лексичного сплаву Г. Березова широко використовувала стилістичну спорідненість між окремими основними рухами класичної і української народної хореографії: широкими стрибками і кружляннями в чоловічому танці, дрібними “піщикатними” кроками у жіночому [3, с. 145].

Звернення митців балетного театру до творчості видатного українського поета Т. Шевченка, насиченого національними ознаками (географічні, побутові, ментальні тощо) додатково свідчить про “національність” балету “Лілея”. Загальна образна система вірша Т. Шевченка “Лілея”, де зображено невинну дівчину, яка після загибелі, спричиненої знущанням пана, перетворили на чудову квітку

лілею, пронизана ліричністю, романтичним настроєм, що є близьким до естетики балетного театру. “Народне завжди було джерелом, що запліднювало всяке мистецтво, доти, доки вільне від всякої теоретичності, природно розвиваючись, воно не виростало в художній твір”, – писав Ріхард Вагнер. “Лілея” наповнена такими елементами народності, якими просякнута вся творчість Т. Шевченка і, можливо, найбільшим успіхом і композитора і автора лібрето явилось те, що ці елементи конструктивно складають найбільш істотну та найкращу частину всієї композиції”, – зазначав 1940 року в рецензії на прем'єру “Лілеї” в київському оперному театрі М. Гозенпуд [2].

Отже, балет “Лілея” К. Данькевича–Г. Березової став першим українським балетом за творами Т. Шевченка, де проявилися змістовні та формотворчі ознаки національного (органічне злиття лексики класичного та народного танцю та народження оригінальної мови національного балету, відображення особливостей національного менталітету, характеру, залучення зовнішніх ознак українського побуту тощо). Проблема прояву національних рис у балетних виставах є перспективним напрямом балетознавчих досліджень.

Список використаної літератури

1. *Антонич Б.-І.* Національне мистецтво. Спроба ідеалістичної системи мистецтва [Електронний ресурс] / Богдан-Ігор Антонич. – Режим доступу : http://skymasters.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=56&Itemid=61&lang=ru заголовок з екрану
2. *Гозенпуд М.* “Лілея” / Матвей Акимович Гозенпуд // Советская Украина. – 1940. – 28 авг. – С. 3.
3. *Загайкевич М.* Драматургія балету / Марія Петрівна Загайкевич. – К. : Наукова думка, 1978. – 258 с.
4. Национальный характер // Всемирная энциклопедия : Философия / [главн. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов]. – М. : АСТ, Минск : Харвест, Современный литератор, 2001. – С. 677–678.
5. *Сміт Е. Д.* Національна ідентичність / Ентоні Дейвід Сміт ; [пер. з англ. П. Тарашука]. – К. : Основи, 1994. – 224 с.
6. *Станішевський Ю.* Балетний театр України : 225 років історії / Юрій Олександрович Станішевський. – К., 2003. – 438 с.
7. *Станішевський Ю.* Національний академічний театр опери та балету України імені Тараса Шевченка : Історія і сучасність / Юрій Станішевський. К. : Музична Україна, 2002. – 736 с.
8. *Шумилова Э.* Национальное в советском балете / Эмилия Ивановна Шумилова // Музыка и хореография современного балета : сб. статей. – Л. : Музыка, 1974. – С. 61 – 76.
9. *Шумилова Э.* Национальное своеобразие балета / Эмилия Ивановна Шумилова. – М. : “Знание”, 1976. – 48 с.
10. Эстетика : словарь / [под общ. ред. А. А. Беляева и др]. – М. : Политиздат, 1989. – 447 с.

Стаття надійшла до редколегії 15.04.2014

Прийнята до друку 22.05.2014

NATIONAL SIGNS IN BALLET BY GALINA BEREZOVA “LILEYA”

Dar'ya DEGTYAR

*Department of Folk Choreography
Kyiv National University of Culture and Arts,
str. Schorsa, 36, Kiev, Ukraine, 01601
tel.: (+38097) 50-47, e-mail: tvoyayavrum@rambler.ru*

In the article found out signs Ukrainian national in ballet by Galyna Berezova “Lileya”, his place is found out in the system of national ballet presentations.

Key words: ballet, Ukrainian national ballet, ballet “Lileya”, Galina Berezova.

ПРИЗНАКИ НАЦИОНАЛЬНОГО В БАЛЕТЕ ГАЛИНЫ БЕРЕЗОВОЙ “ЛИЛЕЯ”

Дарья ДЕГТЯРЬ

*Кафедра народной хореографии
Киевский национальный университет культуры и искусств,
ул. Щорса, 36, г. Киев, Украина, 01601
тел.: (+38097) 724-50-47, e-mail: tvoyayavrum@rambler.ru*

Выяснены признаки украинского национального в балете Галины Березовой “Лилея”, его место в системе национальных балетных спектаклей.

Ключевые слова: балет, украинский национальный балет, балет “Лилея”, Галина Березова.